

TÖÖST ON EEMALDATUD JUURDEPÄÄSUPIIRANGUGA TEAVE

Rektori otsus: 9.05.2022 nr 6.1-19/1438-1

Sisekaitseakadeemia

Politsei- ja piirivalvekolledž

Triinu Loho

**KRIMINAALPOLITSEI TEGEVUSTE MÕJU FENTANÜÜLI
TARVITAMISE OLUKORRALE EESTIS 2002-2020**

Lõputöö

Juhendaja:

Ago Leis, BA

Kaasjuhendaja:

Silvia Tänav, MS

Tallinn 2022

ANNOTATSIOON

Kolledž/instituut: Politsei- ja piirivalvekolledž	Kaitsmise kuu ja aasta: juuni 2022
Töö pealkiri eesti keeles: Kriminaalpolitsei tegevuste mõju fentanüüli tarvitamise olukorrale Eestis 2002-2020	
Töö pealkiri võõrkeeles: <i>Impact of criminal police activities on the situation of fentanyl use in Estonia 2002-2020</i>	
<p>Lühikokkuvõte: Lõputöö on kirjutatud eesti keeles ning võõrkeelne resümee on kirjutatud inglise keeles. Lõputöö koosneb 61-st eesti- ja inglisekeelsest allikast ning need on nõuetekohaselt viidatud. Töö koosneb 54-st leheküljest ning selles on kokku 3 lisa, 2 joonist ja 1 tabel.</p> <p>Lõputöö eesmärgiks on selgitada välja kriminaalpolitsei tegevused fentanüülivastases võitluses ning teha ettepanekuid praeguse uimastivastase võitluse parendamiseks.</p> <p>Lõputöö koosneb kahest osast. Teoreetilises osas antakse ülevaade fentanüülide tarvitamisest ja sellega kaasnenud mõjudest Eestis ja Euroopas. Lisaks kirjeldatakse fentanüülide tootmist ja tarnimist ning tuuakse välja ebaseadusliku narkoäri hierarhia ja konspiratsioon. Lõputöö teises pooles koondatakse kokku statistilised andmed konfiskeeritud fentanüüli kogustest ja narkoaine tarvitamisest otseselt tingitud surmadest. Lisaks viiakse läbi intervjuud viie Eesti eksperdiga, kes osalesid fentanüülivastases võitluses. Intervjuude läbiviimisel saadakse vastused järgnevatele uurimisküsimustele:</p> <ol style="list-style-type: none">1. Milline nägi välja Eesti fentanüüliturg aastatel 2002-2020?2. Milline oli fentanüüliäri tegelemise korraldus ja konspiratsioon?3. Kuidas on uimastivastane võitlus kriminaalpolitseis aegade jooksul korraldatud?4. Millised meetmed olid fentanüülivastases võitluses edukad? <p>Tuginedes teoreetilistele allikatele ning ekspertintervjuude tulemustele, esitab lõputöö autor neli ettepanekut ja soovitusi, kuidas parandada uimastisõltuvusega seotud sotsiaalseid probleeme ning kuidas efektiivsemalt organiseerida kriminaalpolitsei tööd.</p>	
Võtmesõnad: opioidid, fentanüül, fentanüüli analoogid, üledoosid ja sellest tingitud surmad, hierarhia ja konspiratsioon fentanüüliäris, uimastivastane võitlus kriminaalpolitseis	
Võõrkeelsed võtmesõnad: <i>opioids, fentanyl, fentanyl analogues, overdoses and overdose related deaths, hierarchy and conspiracy in the fentanyl business, war on drugs by the criminal police</i>	
Säilitamise koht: Sisekaitseakadeemia raamatukogu	
Töö autor: Triinu Loho	
<p>Olen koostanud lõputöö iseseisvalt. Kõik lõputöö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, seisukohad, kirjalikest allikatest ja mujal allikates saadud info on nõuetekohaselt viidatud. Annan Sisekaitseakadeemiale tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose reprodutseerimiseks säilitamise ja elektroonilise avaldamise eesmärgil, sealhulgas Sisekaitseakadeemia raamatukogu digikogusse lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaaja lõppemiseni, välja arvatud vastava märkega asutusesiseseks kasutamiseks tunnistatud töö osad. Annan loa teose üldsusele kättesaadavaks tegemisele Sisekaitseakadeemia veebikeskkonna kaudu sealhulgas Sisekaitseakadeemia raamatukogu digikogu kaudu ja paber kandjal Sisekaitseakadeemia raamatukogus kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni, välja arvatud vastava märkega asutusesiseseks kasutamiseks tunnistatud töö osad. Olen teadlik, et nimeatud õigused jäävad alles ka autorile. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.</p>	
Allkiri: <i>allkirjastatud digitaalselt</i>	
Vastab lõputöö nõuetele	
Juhendaja: Ago Leis	Allkiri: <i>allkirjastatud digitaalselt</i>
Kaasjuhendaja: Silvia Tänav	Allkiri: <i>allkirjastatud digitaalselt</i>
Kaitsmisele lubatud	
Kolledži direktor: Kalvi Almosen	Allkiri: <i>allkirjastatud digitaalselt</i>

SISUKORD

ANNOTATSIOON.....	2
MÕISTETE JA LÜHENDITE SELGITUS	4
SISSEJUHATUS	5
1. FENTANÜÜLI TARVITAMISE OLUKORD	8
1.1. Fentanüülide tarvitamine	8
1.2. Fentanüüli tarvitamisest tingitud olukord Eestis.....	10
1.3. Fentanüüli tarvitamisest tingitud olukord Euroopas	13
1.3.1. Fentanüülide konfiskeerimised Euroopas.....	15
1.4. Fentanüülide tootmine ja tarnimine	16
1.4.1. Hierarhia ja konspiratsioon ebaseaduslikus narkoöris.....	18
2. EMPIIRILINE UURING	19
2.1. Uuringu meetodika, protsess ja valim	19
2.2. Konfiskeeritud fentanüülikoguste ja narkosurmade analüüs	21
2.3. Ekspertintervjuude analüüs	23
2.4. Järeldused ja ettepanekud	37
KOKKUVÕTE	42
SUMMARY	44
VIIDATUD ALLIKATE LOETELU	45
TABELITE JA JOONISTE LOETELU	51
Lisa 1. Ekspertintervjuude küsimused	52
Lisa 2. Intervjueeritavate nimekiri.....	53
Lisa 3. Kategooriad ja koodid.....	54

MÕISTETE JA LÜHENDITE SELGITUS

EKEI – Eesti Kohtuekspertiisi Instituut

EMCDDA – Euroopa Narkootikumide ja Narkomaania Seirekeskus; lühend ingl. *European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction*

EUSK – Eesti Uimastiseire Keskus

Narkootikum – sõltuvust tekitav mõjuaine

Narkomaania – haiguslik tung narkootikumide tarvitamiseks

NPS – uued psühhoaktiivsed ained; lühend ingl. *new psychoactive substances*

p-FF – parafluorfentanüül

TAI – Tervise Arengu Instituut

TMF – 3-metüülfentanüül

UNODC – ÜRO Uimastite ja Kuritegevuse Büroo; lühend ingl. *United Nations Office on Drugs and Crime*

4F-iBF – 4-fluoro-isobutürüülfentanüül

SISSEJUHATUS

Käesolevas lõputöös koostatakse ülevaade olukorrast, mis oli tingitud fentanüüli tarvitamisest Eestis aastatel 2002–2020 ning uuritakse kriminaalpolitsei tegevust fentanüülivastases võitluses. Algasajaks on valitud fentanüüli uimastiturule tulemine (Politseiamet, 2005, lk 73) ning ajaperioodi lõpp on valitud lõputöö autorile teada olevalt viimase suure koguse fentanüüliga seotud kohtulahendi järgi (Paul Kärbergi, Dimitri Kärbergi ja Vadim Skorkini kriminaalasi karistusseadustiku § 184 lg 2 p 1 järgi, 2020). Lõputöös selgitatakse välja, mis tõi kriminaalpolitseis läbimurde tegevuste muutmiseks, mida sellest õppida ning milliseid lähenemisi ka tulevikus kasutada.

Eestis on olnud keskmine narkootikumide üledoosidest põhjustatud surmajuhtumite arv tunduvalt kõrgem kui Euroopa keskmine narkootikumide tarvitamisest põhjustatud surmade arv (EMCDDA, 2017a, p. 9). Fentanüüli turule tulek põhjustas üledoosidest tingitud surmade kiire tõusu ja selline probleem püsis Eestis aastaid. Alles viimastel aastatel on üledoosidest põhjustatud surmade arv märkimisväärselt langenud.

Lõputöö teema on **aktuaalne**, kuna kriminaalpolitsei suutis oma tegevuste ja eesmärkide muudatusega hoida ära väga suure koguse fentanüüli jõudmise inimesteni ning tänu sellele on langenud ka üledoosidest põhjustatud surmajuhtumite arv. Praegu on aga õige aeg sellele tagasi vaadata, kuna Eesti uimastiturule on sisenenud uus ja ohtlikult mürgine uimasti isotonitaseen, mis on tekitanud juba mitme uimastitarbija surma (Ranne & Reisenbuk, 2022). Aktuaalsust rõhutab ka see, et „Siseturvalisuse arengukavas 2020-2030“ on välja toodud raske ja organiseeritud kuritegevuse vastase võitluse üheks eesmärgiks vähendada narkootikumide pakkumist ja kättesaadavust Eestis (Siseministeerium, 2020). Kuigi uimastite kättesaadavust on juba pärsitud, tuleb endiselt selle nimel tööd teha, sest turg ei ole kuhugi kadunud ning uusi pakkujaid tekib ajaga juurde.

Lõputöö teema on **uudne**, sest antud teemat ei ole palju käsitletud. 2015. aastal on magistritöö raames kirjutanud Jaanika Porn uute psühhoaktiivsete ainete narkoturule jõudmise tõkestamisest ning 2007. aastal kirjutas Tanel Rüüberg uutest sünteetilistest narkootikumidest illegaalsel narkoturul. Käesolev lõputöö aga keskendub konkreetselt fentanüülile ja sellega kaasnenud olukorrale ja probleemidele ning sellele, kuidas aastakümneid kestnud laialdane fentanüüli levimine Eestis tänu kriminaalpolitsei tegevustele lahenduse sai.

Lõputöös uuritakse fentanüüli tarvitamisest tingitud olukorda aastatel 2002-2020, kuna sellel ajaperioodil oli Eestis palju üledoosidest tingitud surmasid, mis olid peamiselt seotud tollel ajal

uimastiturul ringelnud fentanüüliga. Aastal 2017 toimus läbimurre, kuna kriminaalpolitsei konfiskeeris erakordselt suure koguse fentanüüli (EKEI, 2021). Sellest lähtuvalt on lõputöös püstitatud **uurimisprobleem**: Mida tegi kriminaalpolitsei varasemast teisiti, et fentanüüli kättesaadavust vähendada?

Lõputöö uurimisküsimused:

1. Milline nägi välja Eesti fentanüüliturg aastatel 2002-2020?
2. Milline oli fentanüüliäri tegelenud kuritegelike gruppide hierarhia, rollijaotus ja konspiratsioon?
3. Kuidas on uimastivastane võitlus kriminaalpolitseis aegade jooksul korraldatud?
4. Millised meetmed olid fentanüülivastases võitluses edukad?

Lõputöö eesmärgiks on selgitada välja kriminaalpolitsei tegevused fentanüüli vastases võitluses ning teha ettepanekuid praeguse uimastivastase võitluse parendamiseks.

Lõputöö eesmärgi saavutamiseks on püstitatud järgnevad **uurimisülesanded**:

1. Koostada teoreetiliste allikate põhjal ülevaade fentanüülist ja selle tarvitamisest tingitud olukorrast Eestis aastatel 2002-2020.
2. Analüüsida konfiskeeritud ainete koguseid, surmajuhtumite arvu ning kriminaalpolitsei tegevusi fentanüüli vastases võitluses.
3. Viia läbi ekspertintervjuud selgitamaks välja kriminaalpolitseipoolsed tegevused fentanüüli kättesaadavuse vähendamiseks ning neid analüüsida.
4. Analüüsida teooriat ja tulemusi ning teha nende põhjal ettepanekuid ja järeldusi.

Lõputöö eesmärgi täitmiseks on kasutatud kombineeritud empiirilist uuringut (Hirsjärvi, *et al.*, 2005, lk 130-131,151). Lõputöö uurimisstrateegiana kasutatakse juhtumiuuringut, kus uuritakse olukorda ning andmete kogumisel kasutatakse mitut meetodit (Hirsjärvi, *et al.*, 2005, lk 125-126). Juhtumiuuringusse kaasatakse nii kvantitatiivseid kui ka kvalitatiivseid andmeid (Laherand, 2008, lk 75).

Empiirilises osas kogutakse andmeid, mida seejärel analüüsitakse (Albers, 2017, p. 220). Kvalitatiivses osas viiakse andmekogumiseks läbi poolstruktureeritud intervjuud (Hirsjärvi, *et al.*, 195-196) ning kvantitatiivses osas koondatakse kokku Eesti Kohtuekspertiisi Instituudi (edaspidi EKEI) ja Tervise Arengu Instituudi (edaspidi TAI) statistilised andmed konfiskeeritud fentanüüli kogustest ja narkoainete tarvitamisest otseselt tingitud surmadest. Statistilised andmed esitatakse graafiliselt nii tulp- kui joondiagrammina (Õunapuu, 2014, lk 55, 184-185).

Kvalitatiivse uuringu puhul on tegemist eesmärgipärase valimiga, mida iseloomustab see, et uurimisobjektid valiti eesmärgipäraselt, mitte juhuslikult (Hirsjärvi, *et al.*, 2005, lk 155). Kvantitatiivses osas on valimiks konfiskeeritud fentanüüli kogused ning surmajuhtumid Eestis, mis on seotud narkootikumide tarvitamisega. Nii kvalitatiivse kui kvantitatiivse uuringu puhul kasutatakse eesmärgistatud valimi põhimõtet (Teddlie & Yu, 2007, p. 80).

Lõputöö koosneb kahest peatükist. Esimeses peatükis antakse teoreetilise osana ülevaade fentanüülist ja selle analoogidest. Konkreetselt keskendutakse Eestis aastatel 2002-2020 konfiskeeritud ainetele nagu fentanüül, 3-metüülfentanüül, akrüülfentanüül, furanüülfentanüül, karfentanüül, okfentanüül, parafluorfentanüül ja 4-fluoro-isobutürüülfentanüül. Lisaks kirjeldatakse nende ainete tarvitamise mõju, valmistamist ja tarnimist. Antakse ülevaade fentanüüli tarvitamisest tingitud olukorrast Eestis ja Euroopas. Samuti antakse põgusalt ülevaade narkosüütegude menetlemisest ning hierarhiast ja konspiratsioonist ebaseaduslikus narkoäris.

Lõputöö teises peatükis kirjeldatakse uuringu metoodikat, protsessi ja valimit. Lisaks tuuakse välja aastatel 2002-2020 konfiskeeritud fentanüülide kogused ning samal ajaperioodil olnud narkoainete tarvitamisest tingitud surmajuhtumid. Andmeid analüüsitakse ning tuuakse välja nende omavahelised seosed. Lisaks viiakse läbi intervjuud, et selgitada välja kriminaalpolitseipoolsed tegevused antud olukorra lahendamises. Tuuakse välja intervjuude tulemused ning tehakse järeldused ja ettepanekud.

1. FENTANÜÜLI TARVITAMISE OLUKORD

1.1. Fentanüülide tarvitamine

Fentanüül sünteesiti esimest korda 1960. aastal ja kasutati mitmetes Euroopa riikides juba 3 aastat hiljem (Stanley, *et al.*, 2008, p. 455). Fentanüüli üks väga tugevatest analoogidest, karfentanüül on veterinaarias heaks kiidetud (Leen & Juurlink, 2019, p. 414). Samas Euroopa Liidus ei ole sellele analoogile ravimi tootmisel müügiluba antud, kuid veterinaarmeditsiinis on sellele piiratud kasutus (EMCDDA, 2018a, p. 10). Fentanüüle peetakse tihti narkoturul heroini asenduseks (Mounteney, *et al.*, 2015, p. 626). Samuti on fentanüüli ja 3-metüülfentanüüli nimetatud ka sünteetiliseks herooiniks ehk „valgeks hiinlaseks“ (Pullat, 2008, lk 81-82).

Peamiselt esinevad fentanüül ja selle analoogid tahkel kujul (EMCDDA, 2017b, p. 9). Fentanüüle tarvitatakse peamiselt süstides, kuid ainet on võimalik ka suitsetada ja nuusutada (Oiseth, *et al.*, 1999, lk 16). Fentanüüli analoogide manustamisviisid ei erine oluliselt üksteisest. Näiteks karfentanüüli tarvitatakse peamiselt süstimise teel sellepärast, et tarvitajatele müüakse seda nende teadmata heroini või muude opioidide nime all või nende ainetega segatuna (EMCDDA, 2018a, p. 9).

Samas saab karfentanüüli manustada ka suukaudselt pulbrina, tablettidena või lahusena, pihustades, nuusutades või suitsetades. Lisaks on võimalik seda sisse hingata e-vedeliku tüüpi lahuste aurustumise teel ning tarvitada transdermaalselt (nt fentanüüliplaastrid). Karfentanüüli tugevatoimelisuse tõttu võivad tarvitajad seda ninasprei kasutamiseks tihti lahustada. (EMCDDA, 2018a, p. 9) Akrüülfentanüüli on võimalik tarvitada karfentanüülile sarnaselt (EMCDDA, 2017c, p. 9). Sama kehtib ka 4-fluoro-isobutürüülfentanüüli (edaspidi 4F-iBF) kohta, kuid selle analoogi puhul on eraldi välja toodud, et seda sisaldavate ninaspreide müümine ja kasutamine on Euroopas väga populaarne (EMCDDA, 2018b, p. 9).

Erinevalt karfentanüülist ja akrüülfentanüülist manustatakse furanüülfentanüüli üldiselt suukaudselt pulbrina (sh kapslites), tablettidena või lahusena (ninaspreina), kuid loomulikult seda ka süstitakse, hingatakse sisse suitsetamise või aurustamise teel. Lisaks müüakse furanüülfentanüüli elektrooniliste sigarettide vedelikena. Näiteks furanüülfentanüüliga seotud mürgistuste puhul on manustamisviisideks olnud: nasaalne (ninaspreid kasutades), süstimine, pulbrina ninna tõmbamine, sissehingamine ja suukaudne manustamine. Surmajuhumite puhul on manustamisviisideks olnud süstimine, ninna tõmbamine ning süstimine ja suukaudne manustamine korraga. (EMCDDA, 2017b, p. 9)

Autor järeldab, et fentanüüli ja selle analooge tarvitatakse peamiselt süstimise teel, kuid ainet on võimalik ka suitsetada ja nuusutada. Harva manustatakse fentanüüle pulbrina, tablettidena või lahuseks pihustades. Fentanüüli erinevate analoogide puhul ei esine manustamisviisides suuri erinevusi. Kuna ainet müüakse tihti tarvitajatele heroini nime all, sarnaneb selle tarvitamiseviis heroini tarvitamisele.

Järgnevalt antakse ülevaade fentanüülide **tarvitamise mõjudest ja kõrvalmõjudest**. Nagu kõik opioidid, leevendab fentanüül valu ja tekitab naudingut (Mars, *et al.*, 2019, p. 774) ning on umbkaudu 40 korda tugevatoimelisem kui heroini milligrammi kohta (Ciccarone, 2017, p. 108). Kuigi fentanüülide mõju sarnaneb heroini omaga, kestab see vähem (umbes 30-90 minutit) (Oiseth, *et al.*, 1999, lk 16). Fentanüüli ja selle analoogide ebaseaduslik tarvitamine on tekitanud muret seoses nende ainete tugeva toime ja nendega seotud surmava üleannustamise ohuga. (Mounteney, *et al.*, 2015, p. 626)

Opioidide, sh fentanüülide liigse tarvitamise kõrvaltoimeteks on iiveldus, sügelus, madal vererõhk, hingamisdepressioon ja surm. Lisaks peatab opioidide tarvitamine südame veresoonkonna ja kopsude süsteemi, mis suurendab hingamisevõimalust. Pidev tarvitamine võib tekitada tolerantsi ja sõltuvust. Teiste kesknärvisüsteemi pärssivate uimastite nagu alkoholi või rahustite tarvitamine koos narkootiliste ainetega võib võimendada hingamisevõimust. (Lufty, 2020, p. 485)

Kuna fentanüüli tarvitatakse tihti süstimise teel, on see toonud kaasa ka HIV-i laialdase leviku. Mathers, *et al.* (2008, p. 1733) läbi viidud uuringute põhjal tuvastati narkootikumide süstimine 148-s riigis üle maailma. Nendest riikidest lausa 120-s teatati HIV-nakkuse esinemisest süstivate narkomaanide seas. Uurimuse põhjal oletatakse, et üle maailma võib olla kokku üle 15,9 miljoni süstiva narkomaani ning nendest umbes 3 miljonit narkootikumide süstivat inimest võivad olla HIV positiivsed.

Lõputöö autor järeldab, et fentanüüli tugevatoimelisuse tõttu on selle aine tarvitamise järel üledoosi saamise ja sellest tingitud surma risk äärmiselt kõrge. Lisaks tekitab see aine kiiresti ja lühiajaliselt juba paarist korrast tarbimisest tugevat sõltuvust. Kahjuks esinevad fentanüüli tarvitamisel ka erinevad tervist oluliselt kahjustavad kõrvalmõjud. Kuna ainet tarvitatakse enamasti süstides, on see kaasa toonud laialdase HIV-i leviku.

Järgnevalt antakse ülevaade **tarbitavatest kogustest**. Kuna fentanüül on väga kange, piisab joobe tekitamiseks ühest kuni kahest soolatera suurusest annusest. Tarvitamiskõlblikuks muutmiseks segatakse seda suhkruga või muu täiteainega. (Oiseth, *et al.*, 1999, lk 16) Näiteks

karfentanüüli puhul on vaja kõigest 0,1 g puhast uimastit, et valmistada 10 000 annust (EMCDDA, 2014, lk 12).

Samas ei ole paljude fentanüüli analoogide tarvitamise puhul võimalik eristada tarvitajate poolt manustatavaid annuseid. Näiteks akrüülfentanüüli puhul sõltub aine koguse suurus manustamisviisist, tarvitajate taluvusest, teiste ravimite tarvitamisest ning soovitud toimest. Näiteks Rootsis konfiskeeritud akrüülfentanüüli sisaldanud ninasprei 10 ml pudel sisaldas 20 mg akrüülfentanüüli ning üks pihustus andis 0,2 mg annuse. (EMCDDA, 2017c, p. 9) Niisamuti ei ole võimalik eristada ka 4F-iBF-i tavapäraseid annuseid, kuid on välja toodud, et see imendub ja jaotub kudedesse kiiresti (EMCDDA, 2018b, p. 9).

Ka furanüülfentanüüli puhul on väheste olemasolevate andmete põhjal raske öelda tarvitajate tüüpilisi annuseid. Näiteks Soomes konfiskeeritud ninasprei lahused sisaldasid furanüülfentanüüli 1,1-3,2 mg/ml. Veebisaitide andmete järgi jäävad tüüpilised annused suukaudse manustamise puhul vahemikku 0,3-1,6 mg ning sissehingamise või ninna tõmbamise puhul vahemikku 0,2-0,8 mg. Selliseid andmeid on aga raske hinnata, kuna tarvitajad üldjuhul ei tea aine puhtust ning tegelik koostis võib aja jooksul ja erinevates geograafilistes piirkondades erineda. (EMCDDA, 2017b, p. 9)

Autor järeldab, et fentanüüli tarvitavad kogused on äärmiselt väikesed, kuid samas on tarvitajate annuseid raske hinnata, kuna annused sõltuvad manustamise viisist, tarvitaja taluvusest, teiste ravimite tarvitamisest ning soovitud toimest. Tarvitajad ilmselt otsustavad tunde järgi tarvitava koguse, kuna üldjuhul ei teata aine puhtust ning tegelik koostis võib ajaga muutuda.

1.2. Fentanüüli tarvitamisest tingitud olukord Eestis

Fentanüüli turule tuleku põhjuseks Eestis oli 2002. aastal olnud herooinipuudus, mis tulenes Afganistani sõjast. Seetõttu heroiin, mida müüdi, oli halva kvaliteediga ning puhta aine sisaldusprotsent selles oli väga madal. Nii harjusid tarvitajad ebakvaliteetse ainega ning fentanüüli turule tulek põhjustas mitmeid üledoose, kuna tarvitati fentanüüli või fentanüüli ja heroini segu. (Politseiamet, 2005, lk 73)

Eesti paistis negatiivselt välja seoses väljakujunenud fentanüüli tarbimise harjumustega, sealjuures süstimise ja sellega seotud kõrge suremusega (Mounteney, *et al.*, 2015, p. 626). Pärast herooinipuudust sai amfetamiini kõrval fentanüülist ja 3-metüülfentanüülist enim tarbitav uimasti Eestis süstivate narkomaanide seas (Talu, *et al.*, 2010, p. 56). Tegemist oli eriti kõrge riskiga narkootikumiga arvestades, et aastatel 2000-2009 oli Eestis surmaga lõppenud üledoosi põhjustanud peamisteks uimastiteks just fentanüül ja 3-metüülfentanüül (Tuusov, *et al.*, 2013, p. 54). Eriti traagilisena joonistub välja aastatel 2005-2006 alguse saanud erakordne mürgistuse

epideemia ülitugevast 3-metüülfentanüülist Eesti uimastitarbijate seas (Ojanperä, *et al.*, 2008, p. 395).

Üle kümne aasta oli Eestis peamine probleem fentanüül ja 3-metüülfentanüül, mida süstivad narkomaanid tarbisid. Eestis tuvastatud narkoainete tarvitamisest tingitud surmajuhtumitest üle 80% olid seotud just nende ainete tarvitamisega. Uimastitarvitamise vähendamise poliitika nägi ette, et fentanüülide avastamine ja uimastiturult eemaldamine peab märgatavalt suurenema. Selleks oli vaja oluliselt paremat jälitusteavet ning püsivalt analüüsida uimastiturul toimuvat. Samas tuli arvestada ka sellega, et problemaatilised ained võivad kaotada oma populaarsust uimastitarvitajate seas ning nende asemele võib tulla uusi ohtlikke ja surmavaid narkoaineid. (Siseministeerium, 2014, lk 20)

Eestis koostatud narkomaaniaravi andmekogu aruandest nähtub, et sõltuvusainete ravile pöördujatest tarvitas 2012. aastal fentanüüli või 3-metüülfentanüüli peamise ainaena 79% ning 2013. aastal 81%. Fentanüülide tarvitajate arv kasvas aastatega. Kui 2008. aastal oli fentanüülide tarvitajate osakaal 57%, siis 2013. aastaks oli see juba 81%. Aruande põhjal tarvitas ligi 90% Tallinna/Harjumaa ravialustest peamise sõltuvusainena opiaate ning Ida-Virumaal üle 95% ravile pöördunute. (TAI & EUSK, 2014, lk 4, 12, 16).

Eestis on läbi viidud uuringuid süstivate narkomaanide riskikäitumisest ja nakkushaigustest alates 2003. aastast. 2012. aasta andmetest nähtub, et fentanüül asendas peamise süstitava narkootikumina eelnevalt populaarsed olnud heroini ja moonivedeliku. Enamik narkomaaniaravi saanutest olid vene rahvusest ning poolte ravile pöördunute elukohaks oli Tallinn ja Harjumaa ning 47% elasid Ida-Virumaal (TAI & EMCDDA, 2013, lk 8, 33).

Tervise Arengu Instituut (edaspidi TAI) alustas 2013. aastal naloksooniprogrammi, mille eesmärgiks oli vähendada narkootikumide üledoosidest põhjustatud surmajuhtumite arvu. Selle raames väljastati opioidi sõltuvusega uimastisõltlastele ja/või nende lähedastele naloksooniga eeltäidetud süstlaid. Süstalde saamise eeltingimuseks oli vastavasisulise koolituse läbimine. Koolituses osalejatele jagati teadmisi seoses narkootikumide, üledoosi ja esmaabi andmisega. Rohkem keskenduti nendele ainetele, mis olid määratletud kõige sagedamini üledoosist tingitud surma põhjusena, sh fentanüülile. Sealjuures kirjeldati üledoosi tunnuseid ja sümptomeid ning õpetati esmaabi andmist. Samuti tutvustati levinuimaid üledoosiga seotud müüte. (Männisalu, *et al.*, 2015, lk 3, 22, 23)

Narkootikumide üledoosist tingitud surmajuhtumite languse peamiseks põhjuseks peetakse fentanüüli kättesaadavuse vähenemist pärast 2017. aastat. Lisaks on narkootikumide üledoosist tingitud surmade languse põhjuseks koju kaasa antav naloksoonikomplekt. TAI on toonud

välja, et fentanüüli kättesaadavuse vähendamine oli politsei eduka jälitustöö tulemus 2017. ja 2018. aastal. Seetõttu langesid järsult ka 2018. aastal üledoosist tingitud surmad 110-lt juhtumilt 39 surmajuhtumini. Reovee uuringu põhjal on hakatud peale fentanüüli eemaldumist uimastiturult kõige enam tarvitama amfetamiini. (TAI, 2021b, lk 2,4)

Ka 2017. aastal läbiviidud uuringud Tallinnas elavate süstivate narkomaanide seas nähtus narkoturu muutustest amfetamiini tarvitajate osakaalu tõus. Samas toodi välja, et fentanüüli peamise ainenähtusena süstinud inimesed süstisid end kuu jooksul sagedamini (keskmiselt 19 päeval) kui amfetamiini peamise ainenähtusena süstivad inimesed (keskmiselt 13 päeval). Uuringu tulemused näitasid samas, et HIV-positiivsete peamiseks süstivaks aineks on fentanüül. HIV-positiivsed süstivad narkomaanid alustasid süstimisega nooremas eas (20–aastaselt) ja olid pikema süstimise kogemusega (17 aastat) kui HIV-negatiivsed inimesed. (Vorobjov & Salekešin, 2018, lk 9, 13, 20, 23)

Kokkuvõtteks lõputöö autor järeldab teoreetiliste allikate põhjal, et fentanüül jõudis Eesti uimastiturule 2002. aastal. Uue aine turule tulek asendas eelnevalt populaarsed olnud heroini ja moonivedeliku. Fentanüüli turule tulek tõi kaasa tavapärasest suurema suremuse uimastitarbijate seas ning amfetamiini kõrval sai fentanüülist ja 3-metüülfentanüülist enim tarbitavad uimastid Eesti süstivate narkomaanide seas. Üledoosidest põhjustatud surmajuhtumid hakkasid langema 2017. aastal ning seda seostatakse politsei eduka jälitustööga.

Järgnevalt antakse ülevaade **narkokuritegude menetlemisest**. „Narkosüüteo kujutavad endast tõsiselt ühiskondlikku probleemi, milles ilmnevad sotsiaalsed, psühholoogilised, meditsiinilised ja õiguslikud küljed“ (Ginter, *et al.*, 2007, lk 7). Tänapäeval on uimasteid rohkem kui kunagi varem. Kuigi loodusliku päritoluga uimasteid on tarbitud aastatuhandeid, on sünteetilised uimastid uuemapoolsed. (Harro, 2006, lk 268) Sünteetiliste uimastite (*designer drugs*) alla kuuluvad fentanüüli analoogid, sünteetilised kannabinooidid ja katioonid (Lett, 2017, p. 605).

Narkootikumidega seotud kuriteod kuuluvad Karistusseadustiku järgi rahvavastaste süütegude alla. Karistusseadustiku 12. peatüki 1. jagu määrab narkootikumidega seotud süütegude karistused, kus kõige väiksem karistus on rahaline karistus ning suurim eluaegne vangistus. Eluaegset vangistust on võimalik määrata karistusseadustiku § 184 lg 2¹ ja § 185 lg 3 alusel, kus esimesel juhul on tegemist narkootilise või psühhotroopse aine suures koguses ebaseadusliku käitlemisega suure varalise kasu eesmärgil ning teisel juhul on tegemist narkootilise aine edasiandmisega, mille eesmärk on alaealise kihutamine narkootilise või psühhotroopse aine edasiandmisele või sellele kaasaaitamisega. (Karistusseadustik, 2001)

Eestis muutus illegaalsete uimastite tarvitamine populaarsemaks alates taasiseseisvumisest. Nõukogude ajal tarvitati küll mingil määral ebaseaduslikke uimasteid, kuid selle kohta puuduvad täpsed andmed. Alates 1990. aastatest on uimastite tarvitamine pidevalt suurenenud. Sellele andis hoogu juurde 1997.-1998. aastad, kui Eesti turule jõudis heroiin ning populaarseks muutus klubikultuur, kus normaliseerus kergemate narkootikumide tarvitamine. (Allaste, *et al.*, 2005, lk 82) Ka Pullat (2008, lk 43) tähendas narkokuritegude arvu hüppelist kasvu pärast taasiseseisvumist. Kui 1993. aastal registreeriti vaid 27 kuritegu, siis 2001. aastal oli see arv juba 2301. Kuigi narkokuritegude arv on jäänud pärast 2002. aastat stabiilseks ei tähenda see seda, et tegelik narkokuritegude arv oleks samamoodi stabiilne. Uimastitarvitajate arvu kasv on tõenäoliselt suurendanud ka narkootikumide pakkujate hulka. (Ginter, *et al.*, 2007, lk 11)

Samas ei saa politseile ette heita vähest tegutsemiseaktiivsust, kuna registreeritud narkokuritegude arv sõltub väga suures osas sellest, kuhu politsei enda ressursse suunab. Kui ressursse suunata väiksemate narkokuritegude vastasele võitlusele, siis on võimalik suurendada registreeritud narkokuritegude arvu. Politsei ressursside suunamine väikese ulatusega kuritegudele ei ole aga otstarbekas. Narkootikumide levikut on võimalik oluliselt paremini mõjutada tegeledes küll väiksema arvu, kuid suuremahuliste narkokuritegudega. Sellise taktikaga on reaalne mõju narkootikumide levikule oluliselt suurem kui kergemate narkokuritegudega tegelemisega. (Ginter, *et al.*, 2007, lk 11-12)

Kuna organiseeritud kuritegevuses on usaldusel väga suur roll, on narkodiilerite varustajate tabamine politsei jaoks ülimalt oluline. Seda sellepärast, et usaldusväärse isiku kaotus lõhub kuritegelikku organisatsiooni kõige rohkem. Narkokuritegevuse vastases võitluses annab parimaid tulemusi kesktaseme narkokurjategija tabamine, sest vahelüli purustamise kasu on kõige suurem. Narkootiliste ainete pakkumise ja kättesaadavuse vähendamisega suureneb turvalisus ka tänavatel. Turvalisust kõigutavad uimastitarbijad, kes röövivad ja varastavad doosi jaoks vajaliku raha saamiseks. (Pullat, 2008, lk 87)

Autor järeldab, et uimastite tarbimine ja narkokuritegevus on ühiskondlik probleem, mis muutus Eestis populaarsemaks 1990. aastatel ning peale Eesti taasiseseisvumist tõusis ka narkokuritegude arv. Samas registreeritud narkokuritegude arv sõltub sellest, kuhu politsei enda ressursse suunab.

1.3. Fentanüüli tarvitamisest tingitud olukord Euroopas

Väljaspool Eestit hakkas fentanüülide ebaseadusliku tarvitamisega seotud probleem väljenduma 2011. aasta paiku. Sellel ajal dokumenteeriti surmajuhtumite järsku tõusu opioidide tarvitajate seas, mis olid seotud just fentanüüli tarvitamisega. Kahjuks dokumenteeritakse

fentanüülide mürgisuse tõttu nende tarvitamine enamasti suremuse andmete põhjal. (Mounteney, *et al.*, 2015, p. 628)

Lisaks Eestile on ka muudes Euroopa riikides palju üledoosist tingitud surmajuhtumeid. Kõige rohkem on uimastitega seotud surmajuhtumeid Euroopa põhjapoolsemates riikides (Eestis, Šotimaal, Soomes, Rootsis, Põhja-Iirimaal, Vene Föderatsioonis, Norras ja Iirimaal), kus on üle 70 surmajuhtumi miljoni inimese kohta (UNODC, 2015, p. 33). Bargagli, *et al.* (2006, p. 200) uuringud kaheksa Euroopa riigi põhjal näitasid, et 10-20% täiskasvanute suremusest 15-49. aastaste seas olid seotud opioidide kasutamisega.

Simonsen, *et al.* (2011, p. 170) viisid läbi uuringud viies põhjamaa riigis (Taanis, Soomes, Islandil, Norras ja Rootsis) surmaga lõppenud mürgistuste sageduste kohta narkomaanide seas aastal 2007. Viiest riigist kõige suurem mürgistussurmade arv 100 000 elaniku kohta oli Norras ning järgnes Taani, Island, Soome ja Rootsi. Erinevalt Eestist, ei olnud nendes riikides peamiseks uimastiks üledooside puhul fentanüül. Taanis oli enamus üledooside surmadest seotud metadooni, Norras ja Rootsis heroini ja morfiini tarvitamisega ning Islandil olnud üksikud üledoosid olid seotud kõikide eelnevate ainete tarvitamisega.

Rootsi oli üks esimesi riike Euroopas, kus 1994. aastal fentanüüluga kokku puututi (Kronstrand, *et al.*, 1997, p. 186). Kui 2004. aastal oli surmaga lõppenud opioidide üleannustamisi 102, siis 2014. aastaks oli see arv tõusnud juba 507 surmani (Moeller & Svensson, 2020, p. 181). Surmajuhtumites on suurt rolli mänginud just fentanüül ja selle analoogid (Guerrieri, *et al.*, 2017, p. e22). EMCDDA-le teatas Rootsi 21-st mürgistusjuhtumist, milles kahtlustati akrüülfentanüüli. Enamasti olid need seotud meditsiinis toimunud mürgistustega, kuid juhtumites esines ka ninaspreide kasutamist, pulbrite nuusutamist, tablettide suukaudset manustamist ning ühel juhul süstiti ka ninalahust. Lisaks mürgistustele teatas Rootsi ka 2016. aastal 43-st surmajuhtumist. (EMCDDA, 2017c, p. 11-12)

Saksamaal algasid fentanüüluga seotud surmajuhtumid 2004. aastal, kui turule tulid fentanüüliplaastrid (Sinicina, *et al.*, 2017, p. 286) ning surmade arv hakkas tõusma 2007. aastast (Mounteney, *et al.*, 2015, p. 629). Ka Saksamaal näis fentanüüli tarvitamise suurenemine olevat seotud teatud elanikkonnas heroini vähese kättesaadavuse, madala puhtuse või kõrge hinnaga (Mounteney, *et al.*, 2015, p. 628). Saksamaal oli murettekitavalt kõrge fentanüülitarbimise tase ja fentanüüluga seotud surmajuhtumite kõrge arv. Näiteks oli seal aastatel 2007-2011 kokku umbes 160 fentanüüluga seotud surmajuhtumit. (EMCDDA, 2012, pp. 5, 7)

Suurbritannias oli aastatel 2001-2011 kokku umbes 50 fentanüüluga seotud surmajuhtumit (EMCDDA, 2012, p. 7). Kuigi alguses tunti Suurbritannias muret fentanüüli üledoosidest

põhjustatud surmade pärast, siis tegelikult sai enamusi surmajuhtumeid seostada eakate patsientidega, kellele oli määratud kroonilise valu leevendamiseks fentanüüli plaastreid (Mounteney, *et al.*, 2015, p. 629).

Samas esineb praegu fentanüüli tarvitamise probleem ka Ameerika mandril, kus Ameerika Ühendriigis ja Kanadas on opiooidide üleannustamise kriis, mis on peamiselt seotud fentanüüli tarvitamisega (Moalleg, *et al.*, 2021, p. 1560) ning see on suurendanud üledoosist põhjustatud surmajuhtumite arvu (Slalova, *et al.*, 2017, pp. 121-122; Krausz, *et al.*, 2021, p. 304).

Lõputöö autor järeldab teoreetiliste allikate põhjal, et kuigi Euroopa teistes riikides esines samuti fentanüüliga seotud mürgistusi ja surmajuhtumeid, oli neid Eestiga võrreldes tunduvalt vähem. Lisaks näib, et fentanüüli tarvitamisest tingitud probleem ei esinenud suuremahuliselt Eesti lähiriikides. Samas ei ole otstarbekas võrrelda surmajuhtumite arvu riikide vahel, vaid tuleks arvestada asjaolu, et Eesti rahvaarv on tunduvalt väiksem kui teistes eelnevalt väljatoodud riikides.

1.3.1. Fentanüülide konfiskeerimised Euroopas

Karfentanüüli konfiskeerimisest teatati Euroopas esimest korda 2012. aastal, kui Lätis konfiskeeriti politsei poolt 70,139 g pulberkujul karfentanüüli. Karfentanüüli on Euroopas konfiskeerinud seitse liikmesriiki enam kui 800 korral. Pulbri kujul konfiskeeriti karfentanüüli 736 korral koguses 3,3 kg Lätist (383 korral), Leedust (226), Eestist (110), Suurbritanniast (10), Rootsist (3), Soomest (2) ning Saksamaalt (2). Tihti olid ained segatud teiste fentanüülide ja muude ainetega. (EMCDDA, 2018a, pp. 7, 15-16, 57)

Furanüülfentanüüli konfiskeerimisest Euroopas teatati esimest korda 2015. aastal, kui Poola tolli poolt võeti ära 0,2 g pulber kujul furanüülfentanüüli. Kuigi ametlik teave furanüülfentanüüli konfiskeerimisest pärineb 2015. aastast, avastati tegelikult juba 2013. aastal ebaseaduslik narkolabor, mis tootis fentanüüle ning mis võis sisaldada furanüülfentanüüli. Seega ei saa välistada selle aine tootmist Euroopa Liidus. Furanüülfentanüüli on Euroopas konfiskeeritud 13 liikmesriigi ja Norra poolt 143 korral. Nendeks riikideks on Rootsi (52 korral), Soome (20), Poola (18), Saksamaa (16), Eesti (10), Belgia (7), Suurbritannia (6), Austria (5), Luksemburg (2), Küpros (1), Tšehhi (1), Taani (3), Ungari (1) ning Norra (1). Enamus nendest konfiskeerimistest leidsid aset aastatel 2016-2017. Pulbri kujul konfiskeeriti furanüülfentanüüli 92 korral kogusega 1035,9 g, vedelikuna 30 korral kogusega 1558,9 ml, taimse materjalina 12 korral kogusega 5,75 g ning tablettidena 3 korral kogusega 45 tabletti. (EMCDDA, 2017b, pp. 6, 30)

Akrüülfentanüüli konfiskeerimisest teatati Euroopas esimest korda 2016. aastal, kui Taanis konfiskeeriti psühhiaatriaiglast akrüülfentanüüli sisaldanud kapsel. Peamiselt on seda konfiskeeritud nii pulbrina, tablettidena kui ka vedelikuna. Vedelal kujul konfiskeeritud akrüülfentanüül on olnud märgistamata ninasprei lahustes. Peale Taani on akrüülfentanüüli Euroopas konfiskeeritud 162 korral veel Rootsis (82 korral), Eestis (61), Lätis (17) ning Soomes (1). Eelmainitud konfiskeerimised leidsid samuti aset aastatel 2016-2017 politsei või tolli poolt. Nendest 84 korral konfiskeeriti akrüülfentanüüli pulberkujul kogusega 112,667 g (Eesti, Läti, Rootsi), 50 korral vedeliku kujul kogusega 1495 ml (Rootsi, Läti), 27 korral tableti kujul kogusega 896 tabletti (Rootsi, Soome) ning ühel korral kapsli kujul Taanis. Kuigi kogused on väikesed, tuleb meeles pidada akrüülfentanüüli tugevatoimelisust. (EMCDDA, 2017c, pp. 8, 30-31)

4F-iBF on Euroopa uimastiturul olnud vähemalt 2016. aastast ning seda on konfiskeeritud neljas liikmesriigis: Rootsis (20 korral), Suurbritannias (2), Belgias (1) ning Saksamaal (1). Pulbri kujul konfiskeeriti 4F-iBF-i üheksal korral kogusega 378,6 g. Lisaks on seda ainet konfiskeeritud veel ka tablettide kui ka vedelikuna. Internetis on seda müüdud ka ninaspreina. Ninaspreide ära võtmisel on avastatud, et need olid märgistamata pudelites või teistes ravimipakendites. Märgistuse puudumine, aga suurendab juhusliku tarvitamise võimalust kõrvaliste isikute poolt ning põhjustab seetõttu mürgistusohtu. Samas on oluline märkida, et 4F-iBF-i avastamised võivad olla väiksemad, kuna ainet ei kontrollita rutiinselt ning andmed aine üleüldisest saamisest ja kasutamisest on piiratud. (EMCDDA, 2018b, pp. 9, 11, 20, 37)

Lõputöö autor järeldeb, et eelpool toodud andmete järgi on fentanüül levinud paljudes Euroopa riikides ning neid on konfiskeeritud mitmetel kordadel. Samas ei saa konfiskeerimisjuhtumite arvu põhjal teha järeldusi ja oletusi, kuna fentanüüliga käideldakse väga väikestes kogustes ning andmetes ei ole välja toodud, mis riikide puhul on konfiskeeritud kogused olnud kõige suuremad. Samuti võivad kogused erineda puhtuseastme tõttu.

1.4. Fentanüülide tootmine ja tarnimine

Euroopasse jõuavad fentanüül ja selle derivaadid peamiselt fentanüüli sisaldavate ravimite ümbersuunamise kaudu tarneahelast või ebaseadusliku tootmise kaudu. Fentanüüli ja 3-metüülfentanüüli toodetakse ebaseaduslikult sageli Euroopa Liiduga piirnevates riikides (nt Venemaa, Valgevene ja Ukraina) ning transporditakse naaberriikidesse, eelkõige Eestisse. Kuigi Euroopa riikides on fentanüüli ebaseaduslik tootmine vähem levinud, on laboreid avastatud Bulgaarias, Kreekas ja Portugalis. Lisaks leiti 2011. aastal fentanüüli tootnud labor

koos 4,4 kg pulber kujul fentanüüliga, mille puhtuseaste on teadmata. (Mounteney, *et al.*, 2015, p. 627)

Fentanüüli jõudmine Eesti uimastiturule toimus nii, et vahendaja võttis maaletoojalt korraga 50-250 g ning seejärel varustaja omakorda vahendajalt 5 kuni 10 g. Ahela lõpus olev tänavadiiler võttis varustajalt üks kuni kaks grammi fentanüüli. Üks fentanüüli doos maksis Eestis 2008. aasta Tallinna uimastituru andmete põhjal 100 krooni. Hulgimüügis maksis grammi hind 1800 kuni 2100 krooni ning ühest grammist jätkus umbes 35-38 doosiks. Tänavamüügis aga oli fentanüüli puhtuseaste kõigest 0,4-0,8%. Nädala jooksul jõudis Tallinnas ja Harjumaal uimastiturule umbes kilo fentanüüli ning selle aastakäive oli umbes üks-kaks miljardit krooni. (Pullat, 2008, lk 82)

Fentanüülide tootmise kohta kodustes tingimustes levib palju informatsiooni. Näiteks on teaduskirjanduses ja internetis avaldatud mitmeid sünteetilisi viise akrüülfentanüüli tootmiseks. Enamus neist on lihtsad ning nõuavad vaid keemia põhiteadmisi ning tavalist laboritehnikat. Aine tugevatoimelisuse tõttu on tõsine oht raske mürgistuse tekkeks selle valmistamise ajal. Seetõttu tuleb olla äärmiselt ettevaatlik nii selle aine sünteesietapis kui ka käitlemisel. (EMCDDA, 2017c, p. 8) Näiteks ninaspreide valmistamisel esinevad tihti kaalumis- ja lahjendamisvead, mis võivad viia tahtmatult suurema kontsentratsiooniga lahusteni. See aga võib omakorda suurendada ägeda toksilisuse riski isikutele, kes ei oska tarbitava fentanüüli kogust kontrollida. (EMCDDA, 2018b, p. 11)

Fentanüülide tugevatoimelisuse tõttu on selle avastamine raskendatud. Näiteks 3-metüülfentanüüli puhul võib ainuüksi ühte grammi sünteesida ühes kohas, transportida edasi maailma uimastiturule ning seejärel eraldada tuhandeteks, võib-olla isegi miljoniks annuseks (Mounteney, *et al.*, 2015, p. 630). Ka karfentanüüli tugevatoimelisuse tõttu saab sellega kaubelda väga väikeses koguses ning seetõttu on seda keeruline tuvastada (EMCDDA, 2019a, lk 12). Furanüülfentanüüli avastamine on raskendatud seetõttu, et see ei ole väga populaarne ning on olnud uimastiturul lühikest aega. Paljudes riikides ei pruugi see fentanüüli analoog olla veel uimastite sõeluuringute osa ning sellest teatakse vähe. (EMCDDA, 2017b, p. 9)

Lõputöö autor järeldeb teoreetiliste allikate põhjal, et Euroopa Liiduga piirnevates riikides toodetud fentanüül liikus peamiselt Eestisse. Kogused, millega Eesti uimastiturul kaubeldi ei olnud füüsilises mõistes suured ning seetõttu on seda raskem tuvastada. Fentanüüli tootmine on üpris lihtne ka kodustes tingimustes, kuna selle kohta levib palju informatsiooni internetis õpetuste näol ning selleks piisab vaid keemia põhiteadmistest ja tavalisest laboritehnikast.

1.4.1. Hierarhia ja konspiratsioon ebaseaduslikus narkoöris

Eesti uimastituru madalaimal astmel on narkootiliste ainete tarbijad ning teise astme moodustavad diilerid, kellest paljud on ka ise tarvitajad. Diilerid vahendavad eelnevalt pakitud tarbimisdoose ning üldiselt on neil kaasas paarkümmend doosi. On väljatoodud, et Tallinna diiler müüs päeva jooksul keskmiselt 50-60 fentanüüldoosi. Sealjuures diilerite müük oli korraldatud mitmeti. Oli diilereid, kellele helistati ning oli ka kortereid, kust oli võimalik ainet osta. Samuti oli ka inimesi, kes müüsid uimasteid sõidukitest. (Pullat, 2008, lk 87)

Eesti narkoturul on kaks erinevat ülesehitust: vertikaalne ja horisontaalne. Vertikaalse ülesehituse puhul on diilerite varustajad narkoöri hierarhias ühed tähtsaimad. Horisontaalse struktuuri puhul on tegemist suuremat mõjuvõimu omava organisatsiooniga, mis neelab väiksema. Üldjuhul on nende valduses suuremad narkootilise aine kogused ning nende heaks töötab kolm kuni neli diilerit. Uimastiturul kontrollivad jaekaubandust hulgivarustajad, kes edastavad suuremaid koguseid. Neil on olemas kontaktid tootjatega ning lisaks tegelevad nad ka logistikaga. Samas jäävad ebaseaduslike uimastite tootjad, edasitoimetajad, rahastajad jt enamasti tänavadiilerite varju. (Pullat, 2008, lk 87)

Brasiilia uimastikaubitsejate jõukude seas läbi viidud uurimuses selgus, et madalama sotsiaalmajandusliku taustaga isikutel on suurem tõenäosus liituda narkoöriiga. Need, kellel on koolis probleeme või kes tarvitavad narkootikume varajases eas, liituvad äriiga nooremas eas. Uurimuse järgi teenisid uimastikaubanduse hierarhia tipus olevad liikmed 90% rohkem kui madalamal astmel olnud liikmed. (Carvalho & Soares, 2016. pp. 77-78)

Suurbritannia, Londoni näitel koosneb jõukude sisemine hierarhia kolmest tasandist. Kõige kõrgemale ehk siseringi kuuluvad liikmed teevad iseseisvaid otsuseid ning kasutavad vägivalda või vägivaldaga ähvardamist selleks, et reguleerida madalamatel tasanditel olevate liikmete käitumist. Teine tasand ehk kesktasand koosneb „vanematest“ liikmetest, kes muudavad siseringi sõnad tegudeks ja aitavad varjata avalikkuse eest jõukude organiseerituse tegelikku ulatust. Madalam tasand koosneb „noorematest“ liikmetest, keda juhivad vanemad ning kes kokkuvõttes võimaliku karistuse eest vastutavad. (Densley, 2012, p. 52)

Lõputöö autor järeldab eeltoodud teoreetiliste allikate põhjal, et uimastiäris esinevad olenevalt narkoainete käitlemisega seotud kuritegelike gruppide eelistusest erinevad ülesehitused. Hierarhiline ülesehitus tagab selle, et madalam tasand ei tea ega tunne kõrgemat tasandit. See tagab aga omakorda konspiratsiooni ning kõik see kokku raskendab politsei tööd.

2. EMPIIRILINE UURING

Lõputöös viidi läbi empiiriline uuring, mille eesmärgiks oli välja selgitada kriminaalpolitseipoolsed tegevused fentanüüli vastases võitluses ning tegi analüüsi tulemusel järeldusi ja ettepanekuid. Lõputöös viidi läbi intervjuud ekspertidega, kes vaadeldava ajaperioodi jooksul fentanüülivastases võitluses osalesid. Lisaks vaadeldi kriminaalpolitsei poolt konfiskeeritud fentanüülide koguseid aastatel 2002-2020 ning uuriti nende seost narkootikumidest tingitud surmade arvuga samal ajaperioodil.

2.1. Uuringu meetoodika, protsess ja valim

Lõputöö eesmärgi saavutamiseks ja uurimisküsimustele vastamiseks kasutatakse kombineeritud uuringut, mis sisaldab lisaks ekspertintervjuude läbiviimisele ka alusandmete kogumist (Hirsjärvi, *et al.*, 2005, lk 130-131,151). Empiirilise uuringu puhul kogutakse andmeid ning analüüsitakse saadud informatsiooni (Albers, 2017, p. 220). Kvantitatiivses uuringus tehakse järeldused uurimismaterjali statistilise analüüsi põhjal (Laherand, 2008, lk 21). Lõputöö koostamisel kasutatakse uurimisstrateegiana juhtumiuurimust, kus uuritakse olukorda ning andmete kogumisel kasutatakse mitut meetodit nagu intervjuu ja dokumentide uurimine. Juhtumiuurimuse tunnusteks on üksikasjalikkus ja põhjalik teave üksikust või väikesest omavahel seotud juhtumite hulgast. (Hirsjärvi, *et al.*, 2005, lk 125-126) Juhtumiuuringusse kaasatakse nii kvantitatiivseid kui ka kvalitatiivseid andmeid (Laherand, 2008, lk 75). Juhtumiks, mida uuritakse, on fentanüüli laialdane levik Eesti uimastiturul, mida suudeti kriminaalpolitseipoolse hea tegutsemisega pärssida.

Lõputöö kvantitatiivses osas esitati alusandmete kogumiseks teabenõue Eesti Kohtuekspertiisi Instituuti (edaspidi EKEI) saamaks statistilisi andmeid konfiskeeritud fentanüüli koguste kohta aastatel 2002–2020 ning teadustöö andmete kasutamise taotlus Tervise Arengu Instituuti (edaspidi TAI) saamaks statistilisi andmeid narkoainete tarvitamisest otseselt tingitud surmade kohta vaadeldava perioodi jooksul. Saadud andmed koondati kokku ühte joonisesse (vt Joonis 1, lk 21). Kogutud statistika oli aluseks ekspertintervjuude küsimuste koostamiseks. Statistikat kasutatakse selleks, et anda ülevaade uuritavast nähtusest ning teha selle kohta järeldusi ja prognoosida selle käitumist. Andmeid analüüsitakse nii, et oleks võimalik saada ettekujutus tunnuste olemusest ja seosest mitmete mõjuritega. Lõputöös esitatakse kogutud andmeid graafiliselt nii tulpdiagrammis kui joondiagrammis. Saadud info graafiline esitamine on oluline sisukaks analüüsiks. Sellist moodi kogutud info esitamine võimaldab keerukate seostega andmestikku lihtsamalt analüüsida. (Õunapuu, 2014, lk 55, 184-185)

Statistiliste andmete analüüsimisega antakse teoreetilisele olukorra ülevaatele lisaks ka ülevaade fentanüülide konfiskeeritud kogustest ning üledoosidest tingitud surmade arvudest aastatel 2002–2020. Lisaks analüüsitakse äravõetud fentanüüli koguste seost üledoosist põhjustatud surmade arvule. Narkoainete tarvitamisest tingitud surmade arvuga näidatakse fentanüüli levimise mõju, ehk tuuakse välja ka fentanüüli turule tulekule eelneva aasta andmed ning suure koguse fentanüüli konfiskeerimisele järgnenud aasta andmed.

Lõputöö kvalitatiivses pooles kasutatakse andmekogumismeetodina poolstruktureeritud intervjuud. Kui tavalises vestluses on mõlemal osapoolel võrdne õigus küsimusi esitada või vastata, siis intervjuus on ohjad intervjuuerija käes. Intervjuude kasutamise eeliseks on paindlikkus, kuna vastavalt olukorrale ja vastajale on võimalus andmekogumist reguleerida. Intervjuu läbiviimisel on võimalus muuta käsitlevate teemade järjekorda. Lisaks on võimalik intervjueeritavaid andmete täiendamiseks kergesti kätte saada. Intervjuu valiti andmekogumismeetodina sellepärast, kuna intervjueeritav võib rääkida teemast rohkem, kui uurija on ennustanud ning soovitakse saada põhjalikku teavet ning tahetakse saadud vastuseid täpsustada. (Hirsjärvi, *et al.*, 2005, lk 192-196)

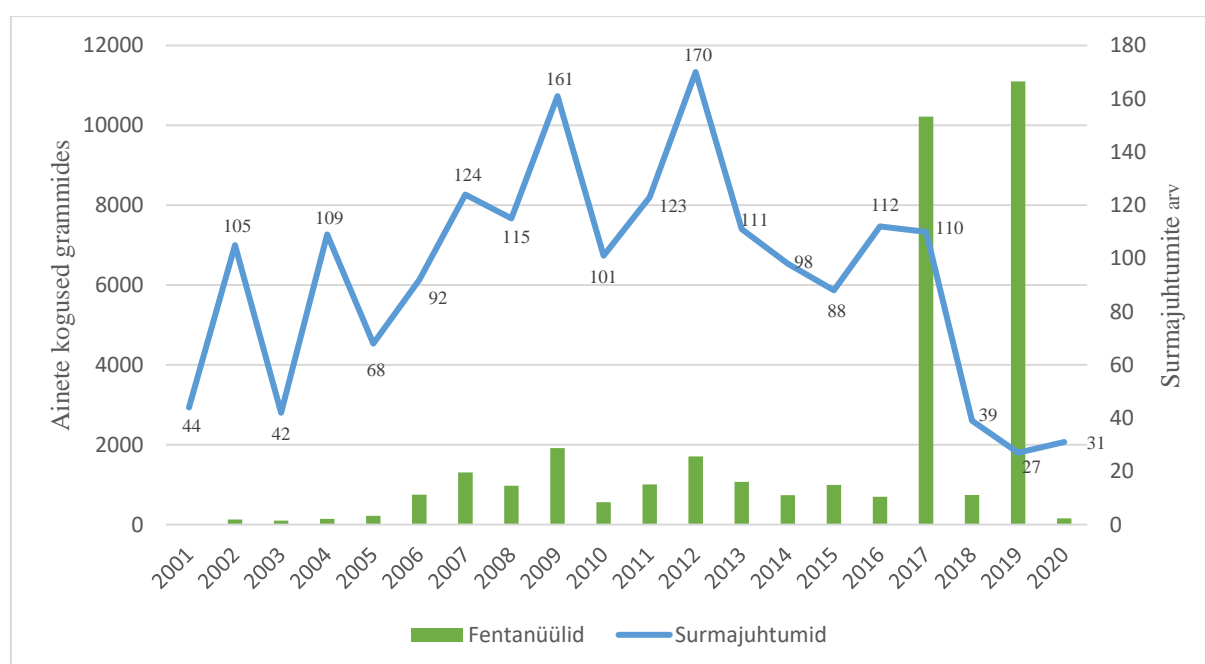
Kvalitatiivse uuringu puhul kujutatakse valimi koostamiseks viise, kuidas koguda andmeid jõukohastest või sihilikult määratud sündmustest, juhtumitest või materjalidest (Õunapuu, 2014, lk 149). Uuringu puhul valitakse uurimisobjektid eesmärgipäraselt mitte juhuslikult (Hirsjärvi, *et al.*, 2005, lk 155). Ekspertintervjuudeks on välja valitud seitse Eesti eksperti, kes vaadeldava ajaperioodi jooksul on kokku puutunud fentanüüliga seotud süütegude menetlemise ja avastamisega. Vaadeldava ajaperioodi pikkuse tõttu on valitud intervjueeritavaid, kes omavad kogemust fentanüüli turule tulemise algusajast ning intervjueeritavaid, kes aitasid kaasa suure koguse fentanüüli konfiskeerimisele narkoturult. Lisaks intervjueeritakse ühte prokuröri, kellelt saadakse prokuratuuri seisukohalt arvamus kriminaalpolitsei tööle. Intervjueeritavate nimekiri on lisatud käesoleva lõputöö lisadesse (vt Lisa 2, lk 53).

Intervjuude läbiviimisel soovitakse teada saada infot kriminaalpolitseipoolsetest tegevustest fentanüülivastases võitluses. Intervjueeritavate küsitlemisega saadakse ülevaade olukorrast nende enda silmade läbi. Samuti püütakse teada saada, kas ja millised muudatused tehti kriminaalpolitsei töökorraldustes, et probleemile lahendus leida. Selgitatakse välja nende muudatuste tagamaad, mis tingisid muudatuste sisseviimise. Lisaks saadakse ülevaade, milline oli töökorraldus enne muudatusi. Samuti selgitatakse välja intervjueeritavate arvamus selle kohta, et mida oleks võinud teha teisiti ning milliseid meetodeid kasutada ka tulevikus sarnase olukorra vastu võitlemisel.

Intervjuud viidi läbi enamasti intervjueeritavatele sobivas kohas. Ühel juhul viidi intervjuu läbi video vahendusel kasutades *Skype for Business* keskkonda. Intervjueeritavate keskmine tööstaaž seoses fentanüüliga seotud süütegude menetlemisega on 11 aastat ning keskmine intervjuu kestvus oli 55 minutit (vt Lisa 2, lk 53). Kõik intervjueeritavad andsid loa nende nimede avaldamiseks lõputöös. Intervjuude tulemused transkribeeriti ning need on lõputöö autoril salvestatud eraldi failidena. Transkriptsiooni kirjutas lõputöö autor käsitsi ning ei kasutanud selleks transkribeerimisroboti abi. Intervjuude sisu analüüsidest koostati kategooriate ja koodide tabel (vt käesolev töö lisa 3, lk 54), selleks et saada vastused uurimisküsimustele. Kokku moodustati 4 kategooriat, mis jagunesid järgmiselt: fentanüüli turu olukord; hierarhia, rollijaotus ja konspiratsioon; uimastivastase võitluse korraldus ning edukad meetmed.

2.2. Konfiskeeritud fentanüülikoguste ja narkosurmade analüüs

Järgnevalt on koondatud ühele joonisele (vt Joonis 1) konfiskeeritud fentanüüli kogused aastatel 2002-2020 ning narkootikumide tarvitamisest tingitud surmade arvud aastatel 2001-2020. Konfiskeeritud fentanüülide koguse ajaperioodi algusaasta on valitud teooria osas välja toodud fentanüüli Eesti uimastiturule tulemise aega arvestades (Politseiamet, 2005, lk 73). Surmade arvule on lisatud üks aasta vaadeldavale perioodile juurde (aasta 2001), et tuua välja narkosurmade arvu märkimisväärne tõus pärast fentanüüli uimastiturule tulemist. Ajaperioodi lõpp on valitud autorile teada olevalt viimase suure koguse fentanüüliga seotud kohtulahendi järgi (Paul Kärbergi, Dimitri Kärbergi ja Vadim Skorkini kriminaalasi karistusseadustiku § 184 lg 2 p 1 järgi, 2020).

Joonis 1. Narkosurmade arv võrreldes konfiskeeritud fentanüüli kogustega (EKEI, 2021; TAI, 2021a; autori koostatud)

Fentanüüli konfiskeerimised on mõjutanud narkosurmade arvu nii turule tulekul kui ka suure koguse konfiskeerimistel. Eelneval joonisel (vt Joonis 1, lk 21) on roheline värviga välja toodud kõikide teooria osas kirjeldatud fentanüülide (fentanüül, 3-metüülfentanüül, akrüülfentanüül, furanüülfentanüül, karfentanüül, okfentanüül, parafluorfentanüül ja 4-fluoroisobutürüülfentanüül) konfiskeerimiste kogused kokku ning sinise värviga on välja toodud samal ajal juhtunud narkosurmade arvud. Konkreetselt fentanüüliga seotud surmajuhtumite kohta ei olnud võimalik andmeid leida, kuna antud ajaperioodil sellist teavet ei kogutud.

Jooniselt nähtub, et alates 2002. aastast hakkas Eestis narkootikumide tarvitamisest tingitud surmade arv tõusma. Fentanüüli uimastiturule tulemise algusaastal tõusis surmajuhtumite arv rohkem kui kahekordselt. Seega kinnitab ka eelpool olev joonis seda, et fentanüül on mänginud väga suurt rolli üledoosidest tingitud surmajuhtumite tõusul. Vaadeldava ajaperioodi jooksul oli narkoainete tarvitamisest otseselt tingitud surmade arv kokku 1870. Kõige rohkem oli surmajuhtumeid 2012. aastal, kui registreeriti kokku 170 surmajuhtumit. Pärast seda on üledooside arvud aastatega langenud ning kõige vähem on olnud surmajuhtumeid 2018. aastal (39), 2019. aastal (27) ning 2020. aastal (31).

Lisaks näib jooniselt, et iga tavapärasest suurema koguse konfiskeerimisele järgnes ka surmajuhtumite arvu langus. Näiteks peale 2009. aasta konfiskeerimisi on surmade arv koheselt langenud. Sellele järgnevatel aastatel oli konfiskeerimiste kogus taas väiksem ning surmajuhtumite arv kasvas uuesti. Märkimisväärne langus on näha aga 2018. aastal, kus surmajuhtumite arv on pärast üle 10 kg fentanüüli konfiskeerimist 2017. aastal langenud 110-lt surmalt 39-le. Autor eeldab, et 2019. aastal konfiskeeritud fentanüül ei olnud jõudnud veel uimastiturule, sest peale 2017. aastat on narkosurmade arv olnud võrreldes varasemate aastatega tunduvalt väiksem. Võimalus on ka, et mingi osa sellest siiski turule jõudis, kuid see oli rohkem läbi mõeldud ja võib-olla ka paremini lahjendatud, et hoiduda uuest narkosurmade lainest. Nendele spekulatsioonidele püüab autor saada vastust intervjuude läbiviimisel.

Konfiskeeritud ainete kogustest vaadeldava ajaperioodi jooksul paistab tähelepanuväärselt välja kaks aastat (2017 ja 2019), kus konfiskeeriti ühel aastal 10 220 grammi ja teisel 11 101 grammi fentanüüli. Varasemalt ei ole niivõrd suuri koguseid konfiskeeritud ning peamiselt on konfiskeeritud kogused jäänud alla 2000 grammi, algusaegadel isegi alla 1000 grammi. EKEI andmete järgi konfiskeeriti vaadeldava ajaperioodi (2002-2020) peale kokku 34 527,5 grammi erinevaid fentanüüle, millest peamiselt võeti ära fentanüüli ja 3-metüülfentanüül, kuid ka akrüül-, furanüül- ja karfentanüüli. Enne 2017. aastat konfiskeeriti keskmiselt 816 grammi fentanüüli. Arvestades fentanüüli tugevatoimelisust, jätkuks selliseid koguseid sadadeks tuhandeteks, isegi miljoniteks doosideks. Kuna lõputöö autorile ei ole teada konfiskeeritud

ainete puhtuseaste, ei ole mõistlik arvutada välja kui mitmeteks doosideks oleks nendest kogustest jätkunud. Lõputöö autor arvab, et konfiskeeritud ainete koguseid on raske omavahel võrrelda, kuna fentanüüli segatakse erinevate muude ainetega ning konfiskeerimistel on puhtuseastmed erinevad. Fentanüüli tugevuse tõttu kaubeldakse nende ainetega väga väikestes kogustes. Seega on antud ainet inimestelt keerulisem avastada.

2.3. Ekspertintervjuude analüüs

Lõputöö uurimisküsimustele vastuste leidmiseks viidi läbi viis poolstruktureeritud ekspertintervjuud. Intervjuu küsimuste koostamisel olid abiks EKEI ja TAI andmete koondamine ja analüüs. Ekspertidelt küsimustele vastuste saamise eesmärgiks oli intervjuueeritavate arvamuste ja seisukohtade koondamine, saadud andmete võrdlemine ning võimalike lahenduste väljapakumine. Ekspertintervjuude käigus saadud info kohta koostati kooditabel, milles 4 kategooriat ning millega vastati lõputöö uurimisküsimustele (vt Tabel 1).

Tabel 1. Uurimisküsimused ja kategooriad (autori koostatud)

Uurimisküsimused	Kategooriad
Milline nägi Eesti fentanüüliturg aastate jooksul välja?	Fentanüülituru olukord
Milline oli fentanüüliäri tegelenud kuritegelike gruppide hierarhia, rollijaotus ja konspiratsioon?	Hierarhia, rollijaotus ja konspiratsioon
Kuidas on uimastivastane võitlus kriminaalpolitseis aegade jooksul korraldatud?	Uimastivastase võitluse korraldus
Millised meetmed olid fentanüülivastases võitluses edukad?	Edukad meetmed

Järgnev tekst on tööst eemaldatud AvTS § 35 lg 1 p 5¹ alusel (vt täies mahus tööd).

TÖÖST ON EEMALDATUD JUURDEPÄÄSUPIIRANGUGA TEAVE

Rektori otsus: 9.05.2022 nr 6.1-19/1438-1

TÖÖST ON EEMALDATUD JUURDEPÄÄSUPIIRANGUGA TEAVE

Rektori otsus: 9.05.2022 nr 6.1-19/1438-1

TÖÖST ON EEMALDATUD JUURDEPÄÄSUPIIRANGUGA TEAVE

Rektori otsus: 9.05.2022 nr 6.1-19/1438-1

TÖÖST ON EEMALDATUD JUURDEPÄÄSUPIIRANGUGA TEAVE

Rektori otsus: 9.05.2022 nr 6.1-19/1438-1

TÖÖST ON EEMALDATUD JUURDEPÄÄSUPIIRANGUGA TEAVE

Rektori otsus: 9.05.2022 nr 6.1-19/1438-1

TÖÖST ON EEMALDATUD JUURDEPÄÄSUPIIRANGUGA TEAVE

Rektori otsus: 9.05.2022 nr 6.1-19/1438-1

TÖÖST ON EEMALDATUD JUURDEPÄÄSUPIIRANGUGA TEAVE

Rektori otsus: 9.05.2022 nr 6.1-19/1438-1

TÖÖST ON EEMALDATUD JUURDEPÄÄSUPIIRANGUGA TEAVE

Rektori otsus: 9.05.2022 nr 6.1-19/1438-1

TÖÖST ON EEMALDATUD JUURDEPÄÄSUPIIRANGUGA TEAVE

Rektori otsus: 9.05.2022 nr 6.1-19/1438-1

TÖÖST ON EEMALDATUD JUURDEPÄÄSUPIIRANGUGA TEAVE

Rektori otsus: 9.05.2022 nr 6.1-19/1438-1

TÖÖST ON EEMALDATUD JUURDEPÄÄSUPIIRANGUGA TEAVE

Rektori otsus: 9.05.2022 nr 6.1-19/1438-1

TÖÖST ON EEMALDATUD JUURDEPÄÄSUPIIRANGUGA TEAVE

Rektori otsus: 9.05.2022 nr 6.1-19/1438-1

TÖÖST ON EEMALDATUD JUURDEPÄÄSUPIIRANGUGA TEAVE

Rektori otsus: 9.05.2022 nr 6.1-19/1438-1

2.4. Järeldused ja ettepanekud

Peatükk eemaldatud tööst autori poolt kuna sisaldab juurdepääsupiiranguga teavet. Alus AvTS § 35 lg 1 p 5¹ (vt täies mahus tööd).

TÖÖST ON EEMALDATUD JUURDEPÄÄSUPIIRANGUGA TEAVE

Rektori otsus: 9.05.2022 nr 6.1-19/1438-1

TÖÖST ON EEMALDATUD JUURDEPÄÄSUPIIRANGUGA TEAVE

Rektori otsus: 9.05.2022 nr 6.1-19/1438-1

TÖÖST ON EEMALDATUD JUURDEPÄÄSUPIIRANGUGA TEAVE

Rektori otsus: 9.05.2022 nr 6.1-19/1438-1

TÖÖST ON EEMALDATUD JUURDEPÄÄSUPIIRANGUGA TEAVE

Rektori otsus: 9.05.2022 nr 6.1-19/1438-1

KOKKUVÕTE

Peatükk eemaldatud tööst autori poolt kuna sisaldab juurdepääsupiiranguga teavet. Alus AvTS § 35 lg 1 p 5¹ (vt täies mahus tööd).

TÖÖST ON EEMALDATUD JUURDEPÄÄSUPIIRANGUGA TEAVE

Rektori otsus: 9.05.2022 nr 6.1-19/1438-1

SUMMARY

The aim of the thesis was to investigate the activities of the criminal police in war on fentanyl.

The thesis consists of two parts. The theoretical part provides an overview of the use of fentanyl and its effects in Estonia and Europe. In addition, the production and supply of fentanyl were described, and the hierarchy and conspiracy of the illicit drug trade were pointed out. The second half of the thesis summarized statistics on the amount of fentanyl seized and deaths directly related to drug use. In addition, interviews were conducted with five Estonian experts who took part in the war against fentanyl. The interviews provided answers to the following research questions:

1. What did the Estonian fentanyl market look like in 2002-2020?
2. What was the hierarchy, role distribution and conspiracy of the criminal groups involved in the fentanyl business?
3. How has the war on drugs been organized by the criminal police over time?
4. What measures were successful in the war on fentanyl?

Based on theoretical sources and the results of expert interviews, the author of the thesis presented four suggestions and recommendations on how to improve the social problems related to drug addiction and how to increase of the effectiveness of the criminal police work.

VIIDATUD ALLIKATE LOETELU

Aas, R., 2022. *Intervjuu Raigo Aasiga [Intervjuu]* (31.03.2022).

Albers, M. J., 2017. Quantitative Data Analysis-In the Graduate Curriculum. *Journal of Technical Writing and Communication*, 47(2), pp. 215-233.

Allaste, A.-A., Lagerspetz, M. & Kurbatova, A., 2005. *Uimastid ja uimastitarvitajad Eesti ühiskonnas*. Tallinn: Valgus.

Bargagli, A.M., Hickman, M., Davoli, M., Perucci, C.A., Schifano, P., Buster, M., Brugal, T., Vicente, J. & COSMO European Group., 2006. Drug-related mortality and its impact on adult mortality in eight European countries. *European Journal of Public Health*, 16(2), pp. 198-202.

Carvalho, L.S. & Soares, R.R., 2016. Living on the edge: Youth entry, career and exit in drug-selling gangs. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 121 pp. 77-98.

Ciccarone, D., 2017. Fentanyl in the US heroin supply: A rapidly changing risk environment. *International Journal of Drug Policy*, 46, pp. 107-111.

Densley, J.A., 2012. The organisation of London's street gangs. *Global crime*, 13(1), pp. 42-64.

Euroopa Narkootikumide ja Narkomaania Seirekeskus (EMCDDA), 2014. *Euroopa uimastiprobleemide aruanne 2014. Suundumused ja arengud*. Luxembourg: Euroopa Liidu Väljaannete Talitus.

Euroopa Narkootikumide ja Narkomaania Seirekeskus (EMCDDA), 2019a. *Euroopa uimastiprobleemide aruanne 2019. Suundumused ja arengud*. Luxembourg: Euroopa Liidu Väljaannete Talitus.

European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (EMCDDA), 2017a. *Estonia Country Drug Report 2017*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/4527/TD0416914ENN.pdf> [Kasutatud 16.11.2021].

European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (EMCDDA), 2012. *Fentanyl in Europe EMCDDA trendspotter study*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.emcdda.europa.eu/attachements.cfm/att_191974_EN_TD3112230ENN_Fentanyl.pdf [Kasutatud 06.11.2021].

European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (EMCDDA), 2018a. *Report on the risk assessment of methyl 1-(2-phenylethyl)-4-[phenyl(propanoyl)amino]piperidine-4-carboxylate (carfentanil) in the framework of the Council Decision on new psychoactive substances.* [Võrgumaterjal] Leitav:

<https://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/9125/Risk%20assessment%20Carfentanil.pdf> [Kasutatud 16.12.2021].

European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (EMCDDA), 2017b. *Report on the risk assessment of N-phenyl-N-[1-(2-phenylethyl)piperidin-4-yl]furan-2-carboxamide (furanylfentanyl) in the framework of the Council Decision on new psychoactive substances.* [Võrgumaterjal] Leitav:

https://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/6712/20176480_TDAK17002ENN_PDF.pdf [Kasutatud 16.12.2021].

European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (EMCDDA), 2017c. *Report on the risk assessment of N-(1-phenethylpiperidin-4-yl)-N-phenylacrylamide (acryloylfentanyl) in the framework of the Council Decision on new psychoactive substances.* [Võrgumaterjal] Leitav:

https://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/6701/20176081_TDAK17001ENN_PDF.pdf [Kasutatud 01.12.2021].

European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (EMCDDA), 2018b. *Report on the risk assessment of N-(4-fluorophenyl)-2-methyl-N-[1-(2-phenylethyl)piperidin-4-yl]propanamide (4-fluoroisobutyrylfentanyl 4F-iBF), in the framework of the Council Decision on new psychoactive substances.* [Võrgumaterjal] Leitav:

<https://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/9123/Risk%20assessment%204F-iBF.pdf> [Kasutatud 18.12.2021].

Ginter, J., Randma, P. & Sootak, J. *Narkosüüteod Eestis*. Tallinn: Juura.

Guerrieri, D., Rapp, E., Roman, M., Thelander, G. & Kronstrand, R., 2017. Acrylfentanyl: Another new psychoactive drug with fatal consequences. *Forensic Science International*, 277, pp. e21-e29.

Harro, J., 2006. *Uimastite ajastu*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Heldna, E., 2022. *Intervjuu Eerik Heldnaga [Intervjuu]* (22.03.2022).

Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P., 2005. *Uuri ja kirjuta*. Tallinn: Kirjastus Medicina.

- Härm, A., 2022. *Intervjuu Andrei Härmaga [Intervjuu]* (21.03.2022).
- Karistusseedustik (2001) RT I, 21.05.2021, 9.
- Krausz, R.M., Nikoo, M., Jang, K. & Choi, F., 2021. The North American Overdose Crisis and the European-American „Fentanyl and Treatment Gap“. *European Addiction Research*, 27(4), pp. 304-310.
- Kronstrand, R., Druid, H., Holmgren, P. & Rajs, J., 1997. A Cluster of fentanyl-related deaths among drug addicts in Sweden. *Forensic Science International*, 88(3), pp. 185-195.
- Kõplase, K., 2022. *Intervjuu Kaido Kõplasega [Intervjuu]* (15.03.2022).
- Laherand, M.-L., 2008. *Kvalitatiivne uurimisviis*. Tallinn: Sulesepp.
- Leen, J.L.S. & Juurlink, D.N., 2019. Carfentanil: a narrative review of its pharmacology and public health concerns. *Canadian Journal of Anesthesia*, 66, pp. 414-421.
- Lett, M.M., 2017. Nüüdisaegsed psühhotroopsed ained ning nende mõju hingamisfunktsioonile. *Eesti Arst*, 96(10), pp. 605-609.
- Lufty, K., 2020. Opioid Crisis-An Emphasis on Fentanyl Analogs. *Brain Sci*, 10(8), p. 485.
- Mars, S.-G., Rosenblum, D. & Ciccarone, D., 2019. Illicit fentanyls in the opioid street market: desired or imposed?, *Addiction*, 114(5), pp. 774-780.
- Mathers, B.M., Degenhardt, L., Philips, B., Wiessing, L., Hickman, M., Strathdee, S.A., Wodak, A., Panda, S., Tyndall, M., Toufik, A. & Mattick, R.P., 2008. Global epidemiology of injecting drug use and HIV among people who inject drugs: a systematic review. *The Lancet*, 372(9651), pp. 1733-1745.
- Moallem, S., Nosova, E., Nolan, S., Fairbairn, N., Loh, J., Hayashi, K. & Milloy, M.-J., 2021. Prevalence and longitudinal correlates of recent exposure to fentanyl among HIV-positive people who use unregulated drugs during a community-wide overdose crisis. *AIDS Care*, 33(12), pp. 1560-1568.
- Moeller, K. & Svensson, B., 2021. „Shop Until You Drop“: Valuing Fentanyl Analogs on a Swedish Internet Forum. *Journal of Drug Issues*, 51(1), pp. 181-195.
- Mounteney, J., Giraudon, I., Denissov, G. & Griffiths, P., 2015. Fentanyls: Are we missing the signs? Highly potent and on the rise in Europe. *International Journal of Drug Policy*, 26(7), pp. 626-631.

- Männisalu, A., Nikitina, N., Võrno, T. & Reile, R., 2015. *Naloksooniprogramm üledoosidest põhjustatud surmade ennetamiseks*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.digar.ee/arhiiv/et/raamatud/54731> [Kasutatud 11.01.2022].
- Oiseth, O.V., Sakk, K., Rästa, E. & Raud, K., 1999. *Narkootikumid ning doping- ja muud tervistkahjustavad ained*. Tallinn: Politseiamet.
- Ojanperä, I., Gergov, M., Liiv, M., Riikoja, A. & Vuori, E., 2008. An epidemic of fatal 3-methylfentanyl poisoning in Estonia. *International journal of legal medicine*, 122(5), pp. 395-400.
- Ojanperä, I., Gergov, M., Rasanen, I., Lunetta, P., Toivonen, S., Tiainen, E. & Vuori, E., 2006. Blood levels of 3-methylfentanyl in 3 fatal poisoning cases. *The American journal of forensic medicine and pathology*, 27(4), pp. 328-331.
- Paul Kärbergi, Dimitri Kärbergi ja Vadim Skorkini kriminaalasi karistusseadustiku § 184 lg 2 p 1 järgi* (2020) 1-20-7011.
- Pikaro, R., 2022. *Intervjuu Rait Pikaroga* [Intervjuu] (23.03.2022).
- Politseiamet, 2005. *Narkosüüteod ja nende mõju kuritegevusele Eestis 1999-2004*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.digar.ee/arhiiv/et/raamatud/16158> [Kasutatud 16.10.2021].
- Porn, J., 2015. *Uute psühhoaktiivsete ainete narkoturule jõudmise tõkestamine*. Magistritöö. Tallinn: Sisekaitseakadeemia.
- Pullat, R., 2008. *Organiseeritud kuritegevusega seotud uimastiäri Läänemere maades Politseiline vaade*. Tallinn: Politseiamet.
- Ranne, R. & Reisenbuk, K. Uus tapja narkoturul: üledoosiks piisab vaid mikrokogusest. *Postimees*, [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.postimees.ee/7451387/uus-tapja-narkoturul-uledoosiks-piisab-vaid-mikrokogusest> [Kasutatud 11.04.2022].
- Rüüberg, T., 2007. *Uued sünteetilised narkootikumid illegaalsel narkoturul*. Lõputöö. Tallinn: Sisekaitseakadeemia.
- Simonsen, K.W., Normann, P.T., Ceder, G., Vuori, E., Thordardottir, S., Thelander, G., Hansen, A.C., Teige, B. & Rollmann, D., 2011. Fatal poisoning in drug addicts in the Nordic scountries in 2007. *Forensic Science International*, 207(1-3), pp. 170-176.

Sinicina, I., Sachs, H. & Keil, W., 2017. Post-mortem review of fentanyl-related overdose deaths among identified drug users in Southern Bavaria, Germany, 2005-2014. *Drug and Alcohol Dependence*, 180, pp. 286-291.

Siseministeerium, 2014. *Eesti uimastitarvitamise vähendamise poliitika valge raamat*.

[Võrgumaterjal] Leitav:

https://www.siseministeerium.ee/sites/default/files/dokumendid/valge_raamat.pdf [Kasutatud 13.10.2021].

Siseministeerium, 2020. *Siseturvalisuse arengukava 2020-2030*. [Võrgumaterjal] Leitav:

<https://valitsus.ee/media/4015/download> [Kasutatud 25.11.2021].

Slalova, S., Costich, J.F., Bunn, T.L., Luu, H., Singleton, M., Hargrove, S.L., Triplett, J.S., Quesinberry, D., Ralston, W. & Ingram, V., 2017. Heroin and fentanyl overdoses in Kentucky: Epidemiology and surveillance. *The International Journal of Drug Policy*, 46, pp. 120-129.

Stanley, T.-H., Egan, T.-D. & Aken, H.-V., 2008. A Tribute to Dr. Paul A. J. Janssen:

Entrepreneur Extraordinaire. *Innovative Scientist, and Significant Contributor to*

Anesthesiology. Anesthesia & Analgesia, 106 (2), pp. 451-462.

Talu, A., Rajaleid, K., Abel-Ollo, K., Rüütel, K., Rahu, M., Rhodes, T., Platt, L., Bobrova, N. & Uusküla, A., 2010. HIV infection and risk behaviour of primary fentanyl and amphetamine injectors in Tallinn, Estonia: Implications for intervention. *International Journal of Drug Policy*, 21(1), pp. 56-63.

Tervise Arengu Instituut (TAI), 2021a. *Narkoainete kasutamisest otseselt tingitud surmad soo ja vanuserühma järgi*. [Võrgumaterjal] Leitav:

https://statistika.tai.ee/pxweb/et/Andmebaas/Andmebaas__01Rahvastik__04Surmad/SD41.px/table/tableViewLayout2/ [Kasutatud 19.03.2022].

Tervise Arengu Instituut (TAI), 2021b. *Narkomaania olukord Eestis 2020*. [Võrgumaterjal]

Leitav: [https://tai.ee/sites/default/files/2021-](https://tai.ee/sites/default/files/2021-04/TAI%20narkomaania%20teemaleht_Narkomaania%20olukord_A4.pdf)

[04/TAI%20narkomaania%20teemaleht_Narkomaania%20olukord_A4.pdf](https://tai.ee/sites/default/files/2021-04/TAI%20narkomaania%20teemaleht_Narkomaania%20olukord_A4.pdf) [Kasutatud 08.01.2022] .

Tervise Arengu Instituut & Eesti Uimastiseire Keskus (TAI & EUSK), 2014.

Narkomaaniaravi andmekogu 2012-2013. aastate aruanne. [Võrgumaterjal] Leitav:

https://intra.tai.ee/images/prints/documents/142090010541_Narkomaaniaravi_andmekogu_aruanne_2013.pdf [Kasutatud 12.10.2021].

Tervise Arengu Instituut & Euroopa Narkootikumide ja Narkomaania Seirekeskus (TAI & EMCDDA), 2013. *Raport narkoolukorrast Eestis 2013. aastal (2012. aasta andmete põhjal)*.

[Võrgumaterjal] Leitav: [https://tai.ee/sites/default/files/2021-](https://tai.ee/sites/default/files/2021-03/139090448256_Raport_narkoolukorrast_%20Eestis_2013.pdf)

03/139090448256_Raport_narkoolukorrast_%20Eestis_2013.pdf [Kasutatud 13.10.2021].

Teddle, C. & Yu, F., 2007. Mixed methods sampling: A typology with examples. *Journal of mixed methods research*, 1(1), pp. 77-100.

Tuusov, J., Vals, K., Tõnisson, M., Riikoja, A., Denissov, G. & Väli, M., 2013. Fatal poisoning in Estonia 2000-2009. Trends in illegal drug-related deaths. *Journal of Forensic and Legal Medicine*, 20(1), pp. 51-56.

United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC), 2015. *World Drug Report 2015*.

[Võrgumaterjal] Leitav:

https://www.unodc.org/documents/wdr2015/World_Drug_Report_2015.pdf [Kasutatud 27.11.2021].

Vorobjov, S. & Salekešin, M., 2018. *HIVi levimuse ja riskikäitumise uuring Tallinna narkootikume süstivate inimeste seas 2017*. [Võrgumaterjal] Leitav:

[https://www.tai.ee/sites/default/files/2021-](https://www.tai.ee/sites/default/files/2021-03/154514154635_HIV_levimuse_ja_riskikaitumise_uuring_Tallinna_narkootikume_systivate_inimeste_seas_2017.pdf)

03/154514154635_HIV_levimuse_ja_riskikaitumise_uuring_Tallinna_narkootikume_systivate_inimeste_seas_2017.pdf [Kasutatud 09.01.2022].

TABELITE JA JOONISTE LOETELU

Joonis 1. Narkosurmade arv võrreldes konfiskeeritud fentanüüli kogustega (EKEI, 2021; TAI, 2021a; autori koostatud) lk 21

Joonis 2. Klassikaline fentanüüliäri hierarhia ja rollijaotus (autori koostatud) lk 38

Tabel 1. Uurimisküsimused ja kategooriad (autori koostatud) lk 23

Lisa 1. Ekspertintervjuude küsimused

1. Kuidas ja millisel ajavahemikul olete fentanüüliga oma töös kokku puutunud?
2. Kuidas oli uimastivastane võitlus korraldatud siis, kui narkopoliitseiis tööd alustasite? Kuidas on see ajaga muutunud?
3. Kas toimusid ka organisatsioonisisestel mingisugused muudatused? Millised?
4. Mis Teie arvates vajasid tol hetkel kriminaalpolitseipoolset uut lähenemist?
5. Miks Teie arvates võttis fentanüüli probleemile lahenduse leidmine nii kaua aega?
6. Mida Teie arvate, mida tuleks eelkõige õppida fentanüüli laialdase leviku probleemist?
7. Milliseid meetmeid võiks tulevikus teie arvates kriminaalpolitsei rakendada, et fentanüülikriisile sarnast olukorda ei tekiks ning ainet nii laialdaselt ei leviks?
8. Milline oli fentanüüliturg Eestis siis, kui Te fentanüüliga tegelema hakkasite? Kuidas see aja jooksul muutus?
9. Milline on olnud fentanüüliga suuremahuliselt äritsenud kuritegelike gruppide hierarhia, rollijaotus ning kuidas tagati konspireeritus? Kuidas need aja jooksul muutusid?
10. Kuidas erines Eesti fentanüüliturg ja sellega kaasnenud probleemid teiste Euroopa riikidega ja muu maailmaga?

Lisa 2. Intervjueeritavate nimekiri

	Nimi	Tolleaegne töökoht	Kokkupuude fentanüüliga	Läbiviimise aeg	Intervjuu pikkus	Läbiviimise koht
1	Kaido Kõplas	Põhja prefektuur	12 a	15.03.2022	38 min	<i>Skype for Business</i>
2	Andrei Härm	Keskkriminaalpolitsei	16 a	21.03.2022	1 h 18 min	Tallinn
3	Eerik Heldna	Põhja prefektuur	6 a	22.03.2022	37 min	Tallinn
4	Rait Pikaro	Põhja prefektuur	15 a	23.03.2022	1 h 8 min	Tallinn
5	Raigo Aas	Riigiprokuratuur	7 a	31.03.2022	52 min	Tallinn
		KESKMINE:	11 a		55 min	

Lisa 3. Kategooriad ja koodid

Kategooria 1. Fentanüülituru olukord	Kategooria 2. Hierarhia, rollijaotus ja konspiratsioon	Kategooria 3. Uimastivastase võitluse korraldus	Kategooria 4. Edukad meetmed
<p>Kood 1. Fentanüüli turule tuleku ajalugu (V1, V3)</p> <p>Kood 2. Fentanüüli tarvitamisest tingitud surmad (V1, V2, V3, V4, V5)</p> <p>Kood 3. Keskmise fentanüüli tarvitaja profiil (V1, V3, V4)</p> <p>Kood 4. Fentanüüliprobleem kui sotsiaalne probleem (V1, V3, V4)</p> <p>Kood 5. Fentanüüli ja selle analoogide levik (V1, V2, V4)</p> <p>Kood 6. Fentanüüli kangus ja manustamine (V1, V4)</p> <p>Kood 7. Uued turule tulnud ained (V2, V4, V5)</p> <p>Kood 8. Fentanüülituru olukord praegu (V2, V4, V5)</p> <p>Kood 9. Fentanüülilevik mujal maailmas ja Euroopas (V1, V2, V3, V4)</p>	<p>Kood 1. Fentanüüliäritsejad (V1, V2, V3, V5)</p> <p>Kood 2. Fentanüüliäri tegutsenud gruppide erinevused (V2, V5)</p> <p>Kood 3. Fentanüüliäri konspireeritus (V1, V2, V3, V4, V5)</p> <p>Kood 4. Fentanüüli kohapeal valmistamine/organiseerimine Eestisse (V1, V2, V3, V4, V5)</p> <p>Kood 5. Rollijaotus fentanüüliäris (V1, V2, V3, V4)</p> <p>Kood 6. Fentanüüli lahjendamine (V2, V4, V5)</p>	<p>Kood 1. Talituste kokku liitmine (V1, V2)</p> <p>Kood 2. Prefektuuri ja keskkriminaalpolitsei tööjaotuse erinevus (V1, V3, V4)</p> <p>Kood 3. Uimastivastase võitluse korraldus varasemalt (V1, V3)</p> <p>Kood 4. Erinevate taktikate kasutamine (V2, V4)</p> <p>Kood 5. Info analüüsimine ja monitoorimine (V1, V2, V3, V4)</p> <p>Kood 6. Praegused eesmärgid ja probleemid (V2, V4)</p>	<p>Kood 1. Eelnevad probleemid (V2, V4)</p> <p>Kood 2. Omavaheline koostöö (V2, V4, V5)</p> <p>Kood 3. Eesmärkide muutmine (V2, V4, V5)</p> <p>Kood 4. Koordineeritud ja suunatud menetlus (V2, V4)</p> <p>Kood 5. Massiline menetlemine (V2, V4, V5)</p> <p>Kood 6. Õppekohad (V3, V4, V5)</p>